

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Axel Andrén

När är det rätt att göra fel?

En analys av lagförslaget om anmälningssplikt
och rättfärdigandet av civil olydnad

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Ellika Sevelin

Termin: HT23

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING.....	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod	6
1.5 Material och forskningsläge.....	7
1.6 Disposition.....	8
2 TILLTÄNKT LAGFÖRSLAG OM ANMÄLNINGSPLIKT	10
3 CIVIL OLYDNAD.....	12
3.1 Lagbrottskriteriet.....	13
3.2 Motivkriteriet.....	16
3.3 Icke våldskriteriet	19
3.4 Utelämnade kriterier	20
4 ANALYS.....	23
4.1 Presentation av debattartiklar.....	23
4.2 Analys av Saco och Rådets artiklar	24
5 SLUTSATS	28
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	30

Summary

The paper aims to investigate whether the refusal to apply the proposed Reporting Act¹ might be justified. The Reporting Act is still under investigation, but a proposal is expected to be presented in the fall of 2024. Unions, municipalities, and various organizations have criticized the Act, and a few of them have called on the people to break the law in advance. They claim that civil disobedience is the only course of action if the law becomes a reality. The organizations anticipate that civil disobedience is necessary as the proposed act would conflict with the professional ethics of various professions and against basic democratic principles.

The usage of civil disobedience is complex. On the one hand, a crime does violate society's established norms. On the other hand, the legislation lacks legitimacy if it does not conform to the principal values of the community. The justification of civil disobedience depends on whether the action can satisfy the established criteria: the crime criteria, the motive criteria, and the nonviolence criteria. The result of civil disobedience is that various interests, such as moral interests, take priority before the interest of obeying the law. Civil disobedience acts as a fail-safe if the state does not fulfill its obligations – society shows resistance and emphasizes that the law or policy will not be respected.

The Reporting Act is still under investigation, and a concrete legislative proposal does not exist. Nonetheless, based on the available information and the critics' arguments, the paper concludes that it is possible to support an infringement of the law with civil disobedience, as the Reporting Act is contrary to professional ethics and society's basic principles. Justification depends on whether Sweden can be assumed to be defined as “nearly just”. If so, the action can be recognized as a defence against injustice. Whether the criteria for civil disobedience against the Reporting Act are met, and whether the action is justified, remains to be seen.

¹ Lacking an official name, the Swedish “anmälningsslagen” has been translated into the Notification Act.

Sammanfattning

Arbetet undersöker huruvida vägran att tillämpa det förväntade lagförslaget om anmälningsplikt, den så kallade anmälningslagen, dels kan motiveras utifrån civil olydnad, dels kan rättfärdigas. Anmälningslagen är fortfarande under utredningen men ett förslag förväntas presenteras hösten 2024. Förslaget har kritiserats av fackförbund, kommuner och intresseorganisationer, varav en del av kritikerna uppmanar till lagbrott och hävdar att civil olydnad är det enda tillvägagångssättet om lagförslaget blir till verklighet. Detta då lagförslaget skulle strida mot professionernas yrkesetik samt mot grundläggande demokratiska principer

Nyttjandet av civil olydnad är komplext. Å ena sidan bryter ett lagbrott mot samhällets uppställda normer. Å andra sidan brister lagstiftningens legitimitet om den inte överensstämmer med grundläggande värden i samhället. Rättfärdigandet av civil olydnad är beroende av att handlandet kan anses uppfylla de uppställda kriterierna: lagbrottskriteriet, motivkriteriet och ickevåldskriteriet. Civil olydnad resulterar i att laglydigheten får exempelvis vika framför moraliska intressen. Om staten inte uppfyller sina förpliktelser mot samhället så fungerar civil olydnad som en form av säkerhetsventil – samhället visar motstånd mot staten och markerar tydligt att lagen eller policyn inte kommer respekteras.

Den förväntade lagen om anmälningsplikt befinner sig fortfarande under utredning och det saknas än så länge ett konkret förslag. Däremot går det utifrån den tillgängliga informationen, samt kritikernas argument, dra slutsatsen att det är fullt möjligt att motivera lagbrott med civil olydnad, då anmälningslagen strider mot yrkesetiken och samhällets grundläggande principer. Ett rättfärdigande är beroende om Sverige kan antas definieras som ”nearly just”. Då kan agerandet ses som ett försvar mot orättvisor. Huruvida civil olydnadskriterierna mot lagförslaget uppfylls, och om agerandet anses vara rättfärdigat, återstår att se.

Förkortningar

dir.	Direktiv
Ju.	Tilläggsdirektiv
Saco	Sveriges akademikers centralorganisation
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det är tämligen unikt att kommunanställdas lagbrott tillåts av kommuner.² Likaså är det ovanligt att 4008 vårdanställda och vårdstudenter hotar om civil olydnad.³ Bakgrunden till detta är den tilltänka anmänningslagen⁴ – ett lagförslag som tillkommit efter överenskommelsen *Tidöavtalet*. I den skriftliga överenskommelsen avser samarbetspartierna åstadkomma större reformer inom bland annat migration.⁵ Anmänningslagens syfte är att upprätta ett informationsutbyte för kommuner och myndigheter till Migrationsverket och Polismyndigheten. Om kommunerna och myndigheterna kommer i kontakt med papperslösa personer i sin dagliga verksamhet ska de således rapportera in detta till Migrationsverket och Polismyndigheten.⁶ Förslaget är fortfarande under utredning och ett lagförslag förväntas presenteras senast höst 2024.⁷

En anmänningslag vällar en mängd etiska och moraliska frågetecken. Vad har företräde – individens personliga moraliska uppfattning om vad som är rätt och fel, eller lagstiftning som tillkommit i behörig ordning? Som huvudregel är det förbjudet att bryta mot lagstiftning – hade lagbrott accepterats så hade det lett till en helt förändrad samhällsbild. Tillfällen då lagbrott kan accepteras är inom civil olydnad. Civil olydnad är ett redskap för individer att bryta mot lagen utan av använda våld, där individens moraliska syfte kan ligga till grund för ens agerande.⁸ Nyttjandet av civil olydnad kan ses som en nödvändighet i

² Göteborgs kommunalråd *Unikt beslut: Göteborgs kommunanställda behöver inte anmäla papperslösa*.

³ Hillerberg m.fl. *Vi kommer att vägra ange våra patienter*.

⁴ Lagförslaget har inte fått ett vedertaget namn. I den vidare framställningen används anmänningslagen som beteckning för förslaget.

⁵ *Tidöavtalet* s. 2.

⁶ *Ibid.* s. 31 f.

⁷ Ju. 2022:12 s. 1 f.

⁸ Månsson *Olydnad: civil olydnad som demokratiskt problems* s. 47.

förekommande situationer och har sin särskilda plats i ett demokratiskt samhälle. Handlandet är unikt och kan användas för att uttrycka den politiska kulturen.⁹

Civil olydnad kan ses som en demokratisk rättighet men det stipuleras vissa krav för det dels ska anses rättfärdigat, dels för handlandet ska kunna definieras som civil olydnad. Fullföljer stora aktörer och kommuner med sina hot om lagbrott är det ett sätt för dem att lyfta frågan till lagstiftaren för att åstadkomma förändring. Än så länge är lagstiftningen fortfarande i beredningsstadiet vilket skapar osäkerhet i de berörda branscherna. Det är därmed intressant att lyfta fram kritikernas argument och undersöka om deras argument kan rättfärdiga civil olydnad.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka kritiken som framkommit från intresse- och arbetstagarorganisationer angående lagförslaget om anmälningsskyldighet för att utröna om deras argument kan dels motiveras, dels rättfärdigas, civil olydnad. Arbetet lyfter fram aktörernas argument och analyserar dem utifrån uppställda kriterier om civil olydnad, samt sätter argumenten i en kontext som kan aktualiseras i framtiden om lagförslaget blir till verklighet.

Uppsatsen kommer, med utgångspunkt utifrån tidigare nämnda syfte, behandla följande frågeställning:

- Kan vägran att tillämpa lag om kommande anmälningsskyldighet för anställda inom kommun och myndighet motiveras och rättfärdigas utifrån teori om civil olydnad?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar civil olydnad vilket kräver undersökning av olika teorier från inflytelserika rättsfilosofier. Arbetet begränsas däremot av dels plats-

⁹ Habermas *Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State* s. 99.

brist, dels tidsbrist, vilket har resulterat i en mer ytlig utredning samt en bortprioritering av olika författares åsikter och teorier. Uppsatsen saknar en större diskussion om civila olydnadens historiska perspektiv. Likaså sker det inte en större djupare neddykning i vad som är skillnad mellan civil olydnad och andra motståndsaktioner. Andra nämnvärda aspekter, såsom de civilrättsliga och arbetsmarknadsrättsliga, lämnas utanför diskussionen.

Möjligheten att inte tillämpa anmänningslagen, då förslaget eventuellt strider mot svensk lag, i detta fall barnkonventionen, kommer inte behandlas i uppsatsen. Utifrån den tillgängliga informationen framkommer det en tolkningsmöjlighet att barnkonventionen kan resultera i lagstridighet med lagförslaget. Detta då artikel 28 i konventionen ger barnet rätt till utbildning. De allmänna kommentarerna till barnkonventionen utvidgar denna rättighet till samtliga barn – oavsett migrationsstatus.¹⁰ Ytterligare tar kommentarerna upp att verkställande av migrationsbeslut inte får ske inom skolans område.¹¹ På grund av bristen på förarbete och faktiskt lagförslag är det dock svårt att göra en bedömning huruvida det faktiskt uppkommer en lagkollision. Ytterligare är barnkonventionen en relativt ny lag i Sverige och praxisomfånget är lågt. Uppsatsen kommer därför fokusera på möjligheten att inte tillämpa den tilltänkta lagstiftningen genom hänvisning till civil olydnad.

Till sist tar arbetet inte upp en komparativ utblick. Anmänningslagen har liknats med tidigare så kallade ”angiverilagar” i totalitära stater som Tyska demokratiska republiken (Östtyskland), Nazityskland och Sovjetunionen.¹² Då lagen inte har utmynnats i ett lagförslag kommer detta perspektiv lämnas åt sidan.

1.4 Metod

Arbetet syftar att besvara huruvida civil olydnad kan motiveras i förhållande till lagförslag om anmänningsplikt. Det är värt att ytterligare förtydliga att

¹⁰ Barnombudsmannens allmänna kommentarer Nr 23 p. 59.

¹¹ Ibid. p. 60.

¹² Iseskog *Är det möjligt att införa en angiverilag.*

uppsatsen behandlar hypotetiska påståenden om lagförslaget, då lagen fortfarande befinner sig i sitt beredningsstadium. Som nämnts ovan går det inte med säkerhet dra slutsatser rörande kollision med övrig lagstiftning, då bristen på förarbeten och liknande material inte existerar. En rättsdogmatisk metod kan således inte enbart användas för att besvara frågeställningen.¹³ Uppsatsen lutar sig i stället på rättsfilosofin – en del av rättsvetenskapen som försöker analysera hur rätten förhåller sig till normer såsom etik.¹⁴

Olika rättsteoretikers bidrag till forskningen studerades för att undersöka när ett handlande kan kategoriseras som civil olydnad. Det saknas en enhetlig definition av civil olydnad vilket orsakar att olika teorier kan utvidga, alternativt inskränka, definitionen. Undersökning av skillnaderna och likheterna i de olika definitionerna skapar en större förståelse för begreppet. Denna förståelse utmynnar sedan i en kritisk granskning av organisationers hot om civil olydnad. Det sker en löpande analys av materialet – detta för att förhindra upprepning.

1.5 Material och forskningsläge

Uppsatsens fokus centreras kring olika rättsvetares teorier om civil olydnad. Civil olydnad saknar en enhetlig definition, vilket skapar en intressant diskussion över vad som ska inrymmas i begreppet. Uppsatsens definition av civil olydnad hämtas från Thomas Månssons avhandling *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem*. I avhandlingen diskuterar Månsson vad som talar för att civil olydnad antingen ska ses som demokratiskt eller odemokratiskt.¹⁵ Månssons definition av civil olydnad analyseras därefter och jämförs med andra författares teorier. Den svenska teoribildningen om civil olydnad är, med några få undantag, tämligen svag. Arbetet hämtar därav material från utländska rättsvetare för att nyansera definitionen av civil olydnad samt att klargöra eventuella skillnader av begreppet. Ett urval av nämnda författare är bland annat John Rawls, James Luther Adams och Henry David Thoreau. Litteraturen kommer främst bestå av engelska texter för att komma

¹³ Kleinman *Rättsdogmatisk metod* s. 21.

¹⁴ Gräns *Allmänt om användningen av andra vetenskaper inom juridiken* s. 434.

¹⁵ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 9.

så nära originalkällan som möjligt. Vissa begrepp är svåra att översätta då de antingen saknar direktöversättning eller riskerar förlora sin mening. I de förekommande fall kommer begreppet inte översättas utan författarens ursprungsnamn används i stället i framställningen.

Arbetet använder flertalet debatt- och opinionsartiklar från dels arbetstagarorganisationer och arbetstagare, dels från kommuner. Arbetets syfte är *inte* att ta ställning till lagförslaget om anmälningsskyldighet, utan utreda om lagvägran uppfyller civil olydnadskriterierna. Materialet från artiklarna ger därför möjligheten att analysera kritikernas argument för att undersöka eventuell rättfärdighet av civil olydnad. Likaså används diverse internetkällor. Dessa icke-rättskällor används för att förtydliga och exemplifiera verkligheten. Arbetet bygger således *inte* på dessa källor, utan använder dem som verktyg för att placera den bakomliggande teorin i en verklig kontext.

Ytterligare används Per Herngrens *Handbok i civil olydnad* i framställningen. Herngren är en politisk aktivist och aktiv inom civil olydnadsrörelsen, vilket medför att hans politiska åsikter genomsyrar hans texter och argument. Herngrens bok ger dock ett annat perspektiv i debatten angående rättfärdigandet av civil olydnad och hans texter är därför värda att ta upp i arbetet.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i fem kapitel. Inledningsvis presenteras bakgrunden till den tilltänka anmälningsskyldighetslagen – från dess början i Tidöavtalet, tills den pågående utredningen som förväntas presenteras senast 30 september 2024. Därefter introduceras definitionen av civil olydnad. Kapitlet är uppdelat i flera delkapitel som vidareutvecklar de tre kriterierna som uppställs för ett handlande ska definieras som civil olydnad, det vill säga kravet på lagbrott, ickevåld och handlande med motiv. Därefter presenteras kort kriterier som inte tas med i definitionen. Avslutningsvis presenteras två debattartiklar som öppet kritiserar den tilltänka anmälningsskyldighetslagen och hotar med civil olydnad om lagförslaget blir till verklighet. Kritikernas argument analyseras utifrån

den utvecklade definitionen av civil olydnad för att undersöka om deras vägran att tillämpa lag kan motiveras utifrån civil olydnad. Det förs även en diskussion huruvida civil olydnad kan rättfärdigas.

2 Tilltänkt lagförslag om anmälningssplikt

Grunden för den nuvarande regeringsbildningen, som består av Moderaterna, Kristdemokraterna, Liberalerna och stödpartiet Sverigedemokraterna, är det så kallade Tidöavtalet. Avtalet, som innefattar ett flertal överenskommelser rörande flera politiska punkter, har som migration- och integrationsmål att åstadkomma ett paradigmskifte i den svenska synen på asylmottagande.¹⁶ Samarbetspartierna syftar att reformera den svenska migrations- och integrationspolitiken genom införandet samt förstärkandet av inre gränskontroller i landet. Enligt regeringen leder införandet av en anmälningssplikt mellan polis och myndighet dels till ett bättre arbetssätt för att upptäcka personer som vistas i Sverige illegalt, dels till skapandet av effektivare medel att utvisa individer som inte har laglig rätt att vistas i landet. Avtalet ska resultera i en skyldighet för kommuner och myndigheter att kontakta Polismyndighet och Migrationsverk när de möter personer som befinner sig i landet utan tillstånd.¹⁷

Arbetet med ett lagförslag om anmälningssplikt påbörjades med dir. 2022:91. Ett av direktivets delsyften var att utreda ett införande av informationsskyldighet för kommuner och myndigheter till Migrationsverket och Polismyndigheten. I utredningen undersöktes i vilken utsträckning informationsutbytet kunde ske och i vilka situationer skyldigheten kunde undantas. Tillfällen där det aktualiseras en rätt till sjukvård och skolgång ansågs undantas i dir. 2022:91. Detta då dessa två situationer ansågs betraktas som ömmande skäl.¹⁸ Utredningen skulle redovisats senast 31 oktober 2023.¹⁹

30 augusti 2023 utvidgades uppdraget och uppdraget ska numera redovisas senast 30 september 2024.²⁰ Tilläggsdirektivet fastställer att utredaren ska fortsätta att undersöka möjligheten till en tilltänkt informationsutbyteslag

¹⁶ Tidöavtalet *Överenskommelse för Sverige* s. 29.

¹⁷ Ibid. s. 31 f.

¹⁸ Dir. 2022:91 s. 13 f.

¹⁹ Ibid. s. 1.

²⁰ Ju. 2022:12 s. 1 f.

samt att ge förslag till en tänkt reglering. Direktivet betonar ett ändamålsenligt samarbete mellan myndigheter och kommuner för att få ett effektivt återvändandearbete, vilket ställer krav på myndigheter och kommuner att ange papperslösa individer som de träffat i sin dagliga verksamhet. I utredarens förslag ska konsekvenserna av ett informationsutbyte analyseras samt eventuella för- och nackdelar beskrivas. Förslaget ska även undersöka vilka sanktioner som kan aktualiseras om informationsskyldigheten inte efterlevs. Tilläggsdirektivet tar upp, likt tidigare direktiv, att hälso- och sjukvård kan undantas från skyldigheten. Däremot ska utredaren undersöka samtliga verksamheter och inte utesluta någon verksamhet på förhand.²¹

Det har framkommit omfattande kritik till lagförslaget om anmälningsplikt. Regioner, exempelvis Region Skåne, protesterar mot förslaget och menar att sjukvården måste undantas ifrån bestämmelsen.²² Göteborgs kommun har gått ut i media och sagt att kommunen aktivt inte kommer följa den tilltänkta lagen – väljer kommunalanställda att inte tillämpa lagen i sitt arbete så kommer de anställda inte utsättas för repressalier från arbetsgivaren.²³ Saco, en organisation som innefattar 21 arbetstagarorganisationer, anser att det dels strider mot anställdas yrkesetik, dels mot nuvarande svensk lagstiftning.²⁴ Även Lärarnas yrkesetiska råd är av den synen.²⁵ I analysen kommer Sacos och Lärarnas yrkesetiska råds argument presenteras närmare samt analyseras utifrån en utvidgad definition av civil olydnad.

²¹ Ibid. s. 15 f.

²² Region Skåne *Region Skånes partier vill inte ha angiveri i vården – enades mot SD.*

²³ Göteborgs kommunalråd *Unikt beslut: Göteborgs kommunanställda behöver inte anmäla papperslösa.*

²⁴ Saco *Att ange papperslösa strider mot yrkesetiken.*

²⁵ Lärarnas yrkesetiska råd *Anmälningsplikt i konflikt med lärares yrkesetik.*

3 Civil olydnad

Uppsatsen utgår från Thomas Månssons definition av civil olydnad som presenteras i hans avhandling *Olydnad: civil olydnad som demokratiskt problem*. Begreppet uppkom först i mitten av 1800-talet efter Henry David Thoreau förespråkade lagbrott för att genom handling åstadkomma förändring i USA. Thoreau var dels emot den amerikanska statens inblandning i det mexikanska kriget, dels emot statens behandling av svarta slavar. Han erkände inte den amerikanska regeringen och uppmanade medborgare till aktion för att sätta stopp för landets felaktiga agerande.²⁶ Begreppet civil olydnad har därefter vidareutvecklats av rättsvetare och filosofer. Det finns ingen vedertagen bestämd definition av civil olydnad, men den gemensamma nämnaren är att det ska vara ett handlande som kategoriseras som ett lagbrott i en demokratisk rättsstat och att brottet utförs med beaktandet av vissa motiv.²⁷ Civil olydnad kan manifesteras sig i olika handlingar – alltifrån undangömmandet av personer som väntar på utvisning till skattevägran. Den sistnämnda handlingen var hur Thoreau visade missnöje mot den amerikanska staten.²⁸

Månsson har konstruerat en definition av civil olydnad som innehåller tre kriterier: ett lagbrottskriterium, ett motivkriterium och ett ickevåldskriterium.²⁹ Kort sammanfattat räknas ett handlande som civil olydnad om det bryter mot en lag med avsaknad av våld, där handlingspersonen åberopar ett visst syfte för sitt agerande. Syftet med handlandet kan grundas sig i moraliska, politiska eller religiösa ställningstaganden.³⁰ I den vidare framställningen presenteras Månssons kriterier närmare samt jämförs och utvecklas utifrån andra rättsvetares teorier.

²⁶ Thoreau *On the Duty of Civil Disobedience* s. 6 ff.

²⁷ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 32.

²⁸ Thoreau *On the Duty of Civil Disobedience* s. 18 f.

²⁹ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 29.

³⁰ *Ibid.* s. 47.

3.1 Lagbrottskriteriet

Enligt Månsson ska det vara ”ett medvetet brott mot någon av statens lagar” för ett handlande ska bryta mot lagbrottskriteriet.³¹ Kriteriet är relativt självklart och är en grundläggande kärna i civil olydnad.³² Det har under historiens gång framkommit lagbrott i samhället av flera orsaker. En av orsakerna är om lagen inte överensstämmer med den allmänna moraliska ståndpunkten. Redan på 1850-talet konstaterade Thoreau att orättvisa lagar existerade och det därmed fanns olika sätt att agera: följa de orättvisa lagarna, uppmana till förändring men fortsätta att följa lagarna eller begå lagbrott för att skapa förändring i samhället.³³ Om endast en person begår lagbrott så skickar det en signal till lagstiftaren – om flera hundra begår lagbrott så kan det plötsligt leda till en förändring. Thoreau ansåg att personens villighet att acceptera straffet var minst lika viktigt som lagbrottet.³⁴ Även Martin Luther King anammade ståndpunkten att den civilt olydige skulle villigt acceptera sitt straff efter begången lagbrott.³⁵ Då den civilt olydige accepterar de rättsliga konsekvenserna av sitt handlande så befinner sig individen fortfarande inom ramen för trohet mot lagen. En viktig komponent i en civil olydnadsaktion är huruvida en aktivist offerar något för att övertyga andra om sin ståndpunkt.³⁶

Den amerikanska politiska filosofen John Rawls utformade också ett lagbrottskriterium i sin definition av civil olydnad. Rawls liberala idéer och hans teori om rättvisa som skälighet fick stort genomslag under senare delen av 1900-talet, och än idag är hans teorier relevanta.³⁷ I Rawls definition bryter den civilt olydige mot gällande lagstiftning för att sedan acceptera eventuella rättsliga följder.³⁸ Likt Rawls presenterar James Luther Adams ett liknande krav på lagbrott samt betonar villigheten att ta på sig straffet. Adams bakgrund inom kristen etik speglar hans syn på civil olydnad då han förespråkar en mer teologisk syn på civil olydnad – brottet mot statens lagstiftning sker

³¹ Ibid. s. 34.

³² SOU 1999:101 s. 25.

³³ Thoreau *On the Duty of Civil Disobedience* s 12.

³⁴ Ibid. s. 14 f.

³⁵ King *Letter from Birmingham City Jail* s. 74.

³⁶ Rawls *A Theory of Justice* s. 366 f.

³⁷ Svensson *John Rawls' teori om rättvisa: En studie i rättsfilosofi* s. 7 f.

³⁸ Rawls *A Theory of Justice* s. 365.

med hänvisning till en högre rätt.³⁹ Månssons lagbrottskriterium uppställer ett krav på ett faktiskt lagbrott för att civil olydnad ska aktualiseras. Rawls definition går emot detta kriterium – lagbrott kan uppfyllas även om man bryter en lag som inte är juridiskt giltig enligt landets konstitution.⁴⁰

Rawls har i sin teori om rättvisa som skälighet framhållit att en medborgare har frivilligt åtagit sig att följa statens lagstiftning. Detta om medborgaren accepterar statens konstitution och bakomliggande principer som rättvisa.⁴¹ En rättvis konstitution skapas via okunnighetsslöjan i en ursprungsposition, en situation där deltagarna är okunniga om sin egen position i samhället samtidigt som de ska bestämma om samhällets grundstrukturer.⁴² I och med deltagarna är skyldiga att acceptera strukturerna efter slöjan lyfts så medför det att deltagarna villigt har valt att underkasta sig de uppställda lagarna.⁴³ Civil olydnad är emellertid en demokratisk rättighet att frångå från laglydigheten i en rättsstat som uppfyller legitimitetskraven, då man anser att den moraliska skyldigheten har företräde.⁴⁴ Aktivisten ifrågasätter varken lagstyret eller tillkomsten av demokratiska lagar utan utför olydnad mot en specifik icke-moralisk lag. Civil olydnad kan på så sätt värna om själva rättsstaten.⁴⁵ Aktivisten ignorerar inte lagen och sätter sig därmed inte framför den – aktivisten hänvisar till en högre rätt och öppnar dörren för ett samtal mellan parterna.⁴⁶ Detta samtal ska förhoppningsvis leda till en omprövning av frågan.⁴⁷

Tillskillnad från anarkism och *The bad-man theory* så respekterar civil olydnad demokratins grundstrukturer. Kortfattat avser anarkisten att skapa ett samhälle utan formella hierarkiska institutioner och auktoritära strukturer, där avskaffandet av politiska partier och staten leder till det optimala samhället.⁴⁸ *The bad-man theory* utgår däremot ifrån en person, *the bad man*, bortser från

³⁹ Adams *Civil Disobedience: Its Occasions and Limits* s. 294.

⁴⁰ Rawls *A Theory of Justice* s. 363.

⁴¹ Rawls *Legal Obligations and the Duty of Fair Play* s. 122 f.

⁴² Rawls *A Theory of Justice* s. 136 ff.

⁴³ Svensson *John Rawls' teori om rättvisa: En studie i rättsfilosofi* s. 71 f.

⁴⁴ *Ibid.* s. 72 f.

⁴⁵ SOU 1999:101 s. 27.

⁴⁶ Hengren *Handbok i civil olydnad* s. 30.

⁴⁷ *Ibid.* s. 17.

⁴⁸ Bergman *Anarchism Today* s. 12 ff.

lagens moral och dess etiska karaktär. *The bad man* beräknar vad lagen tillåter och handlar utifrån lagens begränsning. Personen tänker inte huruvida handlandet är moraliskt förkastligt, utan personen försöker via sitt handlande undvika rättsliga straff och sanktioner. *The bad man* är likgiltig om handlingen kategoriseras som moraliskt felaktig.⁴⁹ Civil olydnad öppnar upp möjligheten för ett samhälle att acceptera lagbrott på grund av handlandets moraliska syfte. Handlingen utförs inte för egen vinning utan personen handlar för den anser att det är rätt och bäst för samhället. I och med handlandet respekterar övriga lagar och institutioner så håller sig civil olydnad inom ramen för trohet mot lagen.

Lagbrottskriteriet är inte felfritt. Detta kan exemplifieras via en av plogbillrörelsens aktioner. Plogbillrörelsen är en internationell rörelse som förstör, alternativt omskapar, vapen genom ickevåld.⁵⁰ Gruppen *Seeds of hope* åtalades 1996 för grov skadegörelse i Storbritannien efter gruppen brutit sig in i en vapenfabrik och avrustat ett stridsflygplan. Flygplanet var på väg mot Indonesien och det fanns information att landet använde planet för att begå folkmord på Östtimor. Gruppens försvar var att de handlade i nödvärn och deras agerande stred inte mot Storbritanniens lag då deras handlande var i syfte att förebygga allvarligare brott samt stoppa folkmordet. Resultatet blev att *Seeds of hope* frikändes av juryn.⁵¹

Gruppens agerande stred utan tvekan mot lagen, men de blev frikända av domstolen. Är det domstolsavgörandet, rättstillämparen, som avgör om en handling är lagenlig eller är det lagstiftaren? Accepterar vi att rättsväsendet kan ta fel på vad som är lagligt eller olagligt så kan gruppens agerande fortfarande ses som civil olydnad, även om gruppen blev frikända. Likaså kan en grupp erkänna ett brott, utan att gruppen har begått det, och inte anses som aktivister som handlat genom civil olydnad.⁵² I ett liknande fall, det så kallade Huddingefallet, uppkom frågan om Stockholms tingsrätt ansågs skyldiga att

⁴⁹ Holmes *The Path of the Law* s. 4 f.

⁵⁰ Hengren *Handbok i civil olydnad* s. 86 f.

⁵¹ Sundström *56:e gången gillt* s. 11 ff.

⁵² Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 35.

handla moraliskt fel för att förhindra lagbrott.⁵³ I fallet, som rörde barnpornografi, aktualiserades frågan om utelämnande av material då det kategoriserades enligt dåvarande gällande lagstiftning som allmän handling. Svea hovrätt konstaterade att barnpornografen var tvungen att på efterfrågan lämnas ut.⁵⁴ Det lämnas osagt huruvida samhället accepterar att rättskiparen kan bestämma vad som är moraliskt korrekt. Hursomhelst är det viktigt att förtydliga att i den kommande framställningen så aktualiseras civil olydnad endast vid ett faktiskt lagbrott. Är ett handlingsmönster lagligt kan det således inte vara civil olydnad, oavsett dess moraliska karaktär. Ytterligare är det inte civil olydnad om det sker ett lagbrott mot en lag som varken tillkommit i behörig ordning eller uppfyller samhällets grundläggande principer.⁵⁵

3.2 Motivkriteriet

Månssons motivkriterium stadgar att ”en civil olydnadsaktion är utförd i något moraliskt, politiskt eller religiöst syfte”.⁵⁶ En handling behöver uppfylla minst ett av följande syften för att klassificeras som civil olydnad. För det första ska handlandets avsedda verkan vara att agera moraliskt korrekt. För det andra syftar handlingen att stoppa det en individ eller grupp anser vara ett missförhållande, alternativt ett aktivt icke-medverkande till ett förhållande som individen eller gruppen inte anser är rättfärdigat. För det tredje avser en individ eller grupp skapa kännedom om ett problem så att en institution eller makthavare kan ta ställning till det aktuella missförhållandet. Observera att minst ett av de uppräknade syftena ska vara drivkraften bakom agerandet. Däremot kan det finnas ett visst egenintresse bakom handlandet.⁵⁷ Adams är däremot av övertygelsen att civil olydnad *inte* kan utföras i rent egenintresse utan måste grunda sig i exempelvis en religiös övertygelse.⁵⁸

Enligt Rawls är civil olydnad en ren politisk och öppen handling som ska vidtas i ett öppet forum.⁵⁹ Den civila olydnadens politiska karaktär beror på

⁵³ Stockholms tingsrätts dom 1993-10-28, B 8-5496-92.

⁵⁴ Svea hovrätt överklagan 1215/93.

⁵⁵ Rawls *A Theory of Justice* s. 363.

⁵⁶ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 35.

⁵⁷ *Ibid.* s. 36.

⁵⁸ Adams *Civil Disobedience: Its Occasions and Limits* s. 297.

⁵⁹ Rawls *The Justification of Civil Disobedience* s. 182.

hur handlingens moraliska överväganden, som har sin grund i hur ett rättvist samhälle, och dess kollektiva nyttigheter, definieras.⁶⁰ Civil olydnad hänvisar alltså inte till moral eller religion som skäl för agerandet, emellertid menar Rawls att det är naturligt att dessa skäl kan korrelera i ens åsikter, utan civil olydnad åberopar författningens värdegrund.⁶¹ Handlingen framförs av en minoritet som vägleds av vad majoriteten grundar sin rättvisa på. Minoriteten försöker således åstadkomma förändring i lagstiftning eller policy genom en aktion som väddar till den grundläggande känslan av rättvisa. Resultatet av handlingen kan antingen leda till att samhället finner acceptans i rådande förhållande eller att det sker en förändring efter *the common sense of justice*.⁶²

Jürgen Habermas skiljer mellan lagars legalitet och legitimitet för att fastställa huruvida civil olydnad är rättfärdig. Det är korrekt att lagar som tillkommit i behörig ordning ger lagen viss legalitet men för att lagen ska vara legitim så måste lagen också motsvara grundläggande moraliska principer. Överensstämmer inte legitimiteten med legaliteten så finns det grund för civil olydnad.⁶³ Dan Hanqvist gör en liknande tolkning – distinktionen mellan en lags legalitet och legitimitet är viktig för att demonstrera hur civil olydnad kan användas för att försvara legitimerande principer inom det konstitutionella samhället.⁶⁴ Ett handlande som försvarar rättens legitimitet kan på så sätt fungera som ett verktyg för att vidareutveckla rätten.⁶⁵

Rawls ståndpunkt är att civil olydnad inte alltid rättfärdigas automatiskt. I en fundamental orättvis stat, exempelvis en totalitär regim, är rättfärdigandet oproblemiskt. Detta då civil olydnadsaktionen är överens med den grundläggande känslan för rättvisa. Däremot i en *nearly just society* är det inte tillräckliga skäl att vägra följa en lag enbart för den är orättvis. Rawls definierar inte ett *nearly just society* och ger inget exempel på vad som räknas som ett sådant samhälle. Utifrån hans tidigare teoribildning kan ett sådant samhälle

⁶⁰ Ibid. s. 181.

⁶¹ Rawls *A Theory of Justice* s. 365 f.

⁶² Rawls *The Justification of Civil Disobedience* s 182.

⁶³ Habermas *Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State* s. 106.

⁶⁴ Hanqvist *Civil olydnad. Om staten, lagen och moralen* s. 17.

⁶⁵ Habermas *Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State* s. 111 f.

ses som en plats där majoriteten av invånarna accepterar samma rättvisepprinciper och invånarna vet detta, samt de grundläggande demokratiska institutionerna förverkligar för det mesta dessa rättvisepprinciper och invånarna vet detta.⁶⁶ Ett *nearly just society* är ett demokratiskt samhälle och till största delen välordnat men det förekommer allvarliga orättvisor.⁶⁷ Det existerar alltså en konstitutionell statsmakt och en grundläggande uppfattning om vad som är rättvist. Detta resulterar i en skyldighet för invånarna att respektera och förhålla sig till den orättvisa lagen så länge samhällsstrukturerna är i hög grad rättvisa.⁶⁸

Bara för lagstiftaren kan stifta rättvisa lagar resulterar inte det nödvändigtvis i att lagarna anses rättvisa i samhället. Eftersom medborgarna har accepterat samhällskontraktet så medförs en naturlig plikt för medborgarna att följa de instiftade lagarna.⁶⁹ Civil olydnad blir därmed problematiskt. Å ena sidan är det per definition en illegal handling. Å andra sidan en stabiliserande demokratisk mekanism på representativa demokratier.⁷⁰ Motivering av civil olydnad kan oavsett ske utifrån flera synpunkter – civil olydnad har dels en funktion att motverka eventuella avsteg från vad som anses som rättvisa, dels en rättviskorrigering roll.⁷¹ Rättfärdigandet av civil olydnad får även en tvådelad karaktär. Utföraren av handlingen måste på egen hand ta ställning om agerandet kan rättfärdigas, liksom samhället behöver ta ställning om handlingens rättfärdigande. Det som utmärker civil olydnad är att handlingen riktar sig mot väljarkåren i sin helhet.⁷² Om civil olydnad utförs i ett *nearly just society* kan handlingen accepteras om, och endast om, det finns en grundläggande uppfattning av rättvisa bland medborgarna samt att det utförs med respekt för de uppställda kriterierna för civil olydnad.⁷³

Civil olydnad blir därmed en metod där den folkvalda viljan påverkas av minoritetsåsikter genom diverse påtryckningar. Vid första anblick kan detta

⁶⁶ Månsson *Olydnad: civil olydnad som demokratiskt problem* s. 155.

⁶⁷ Rawls *A Theory of Justice* s. 363.

⁶⁸ *Ibid.* s. 350 f.

⁶⁹ Rawls *The Justification of Civil Disobedience* s. 180 f.

⁷⁰ Rawls *A Theory of Justice* s. 383.

⁷¹ *Ibid.* s. 336.

⁷² *Ibid.* s. 389.

⁷³ *Ibid.* s. 388 ff.

verka odemokratiskt då den tilltänkta lagstiftningen grundar sig på folkvalda representanter som förmedlar väljarens vilja på politisk nivå. Genom en viss minoritet genomför aktioner så försöker de hindra majoritetsviljan i landet och ersätta den med sin personliga agenda. Minoriteten sätter sina önskningar i en politisk fråga före folkflertalets önskningar och bryter således mot röstprincipen.⁷⁴ Detta kolliderar i sin tur med folkets rätt att uttrycka sig politiskt. Månsson menar i sin avhandling att missnöjda medborgare torde därmed i första hand använda lagliga medel, såsom demonstrationsåtgärder och författandet av debattartiklar, för att försöka korrigera folkvaldas beslut. Det existerar en moralisk *prima facie-plikt*, vilket medför att beslut som har tillkommit i demokratiska val ska upprätthållas så långt som möjligt.⁷⁵ Detta överensstämmer i viss mån med Rawls syn att undvika civil olydnad så länge samhället är *nearly just*.⁷⁶

3.3 Icke våldskriteriet

Månssons uppställer slutligen ett *ickevåldskriterium* som stadgar att ”en civil olydnadsaktion är ickevåldsamt”.⁷⁷ Icke våldskriteriet är omdiskuterat i civil olydnadsdoktrin och gränsen mellan vad som är våldsamt och ickevåldsamt är svår att dra.⁷⁸ Månsson presenterar därför ett negativt ickevåldskriterium för att utvärdera vad som *inte* anses som civil olydnad. Handlingar där det är sannolikt att en annan person blir fysiskt skadad direkt av aktionen eller att aktivisten använder sig av diverse vapen på ett hotfullt sätt under aktionen, är *inte* att anses som civil olydnad.⁷⁹ Det är intressant att Månsson utelämnar våld mot egendom i kriteriet. Enligt hans definition av civil olydnad omfattas exempelvis avrustningen av ett stridsflygplan. Huruvida detta är fallet kommer inte diskuteras närmare i framställningen.

Kritikerna till införandet av ett ickevåldskriterium menar att det tar bort uppmärksamheten från diskussionen huruvida civil olydnad är moraliskt korrekt.

⁷⁴ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 56 ff.

⁷⁵ *Ibid.* s. 65.

⁷⁶ Rawls *A Theory of Justice* s. 350 f.

⁷⁷ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 37.

⁷⁸ SOU 1999:101 s. 26.

⁷⁹ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 38.

Robert T. Hall anför att tillägg av extra kriterier medför att alla handlingar blir, utifrån handlingspersonens perspektiv, rättfärdigade genom civil olydnad. En enklare definition hade således lett till en striktare och mer rättvisare tolkning av begreppet.⁸⁰ Hursomhelst så medför inte bristen på våld att ett handlande automatiskt är moraliskt korrekt. Däremot är en handling som visar ickevåld mer benägen att uppfattas som mer moraliskt korrekt. Detta mot en jämförelse från en olydnadsaktion som resulterar i dödsfall och lidande – en handling som med största sannolikhet *inte* kan rättfärdigas på moraliska grunder.⁸¹

Vad som räknas som våld inom en civil olydnadsaktion är diffust. Likaså är när våld kan användas som ett proportionerligt svar. Per Hergren, aktiv inom civil olydnadsrörelsen, menar att brukandet av våld i en aktion gör det omöjligt att bygga upp en förtroenderelation mellan parterna. Våldet döljer aktivistens budskap och försvårar för människor att motta syftet bakom handlingen. Dessutom förstörs eventuella förutsättningarna för att skapa en dialog mellan parterna.⁸² Hergren nämner att bara för en handling är ickevåldsamt så betyder det inte att budskapet automatiskt blir rättfärdigat – man behöver dels bedöma olydnaden utifrån dess syfte, dels utifrån tillvägagångssättet.⁸³ Hanqvist anser att allt motstånd är, mer eller mindre, våldsamt och man behöver därför se hur behärskat våldet är.⁸⁴ I vissa fall kan till och med ickevåld resultera i mer skada jämfört med en våldshandling. Det är därför nödvändigt att se om handlingen utan våld är tillräckligt effektiv för att åstadkomma förändring.⁸⁵

3.4 Utelämnade kriterier

I de föregående delkapitlen har Månssons tre kriterier för civil olydnad presenterats och jämförts med olika rättsvetare. Som tidigare nämnts saknas en gemensam definition för civil olydnad, vilket leder till att olika rättsvetare

⁸⁰ Hall *The morality of civil disobedience* s. 15 ff.

⁸¹ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 39.

⁸² Hergren *Handbok i civil olydnad* s. 35.

⁸³ *Ibid.* s. 24.

⁸⁴ Hanqvist *Civil Olydnad. Om staten, lagen och moralen* s. 20.

⁸⁵ *Ibid.* s. 167.

framställer sina egna kriterium för uppfyllandet av civil olydnad. En kort presentation av utelämnande kriterier från uppsatsens definition av civil olydnad följer nedan.

Ett *legitimitetskriterium* kan uppställs för att särskilja civil olydnad från revolution. Aktivisten utför alltså ett lagbrott men avser inte att tillintetgöra den rådande staten. Varför inte detta kriterium tas med i definitionen är att begreppet hade blivit för snävt. Med ett legitimitetskriterium hade exempelvis Thoreaus skattevägran inte räknats som civil olydnad, då han manade till revolution för att stoppa regeringens agerande.⁸⁶

Flertalet rättsvetare, såsom Thoreau och Rawls, betonar villigheten att acceptera rättsliga påföljder efter sitt lagbrott. Det torde upplevas naturligt att införa ett separat *straffkriterium* i och med dess betydelse för civil olydnad. Acceptans av straffet är ett effektivt tillvägagångssätt, men det föreligger inte en självklarhet att en civil olydnadsaktivist önskar få ett straff. Civil olydnad kan fortfarande utföras även om aktivisten försvarar sig i domstol eller försvårar arrestering.⁸⁷ Hade ett obligatoriskt straffkriterium tagits med hade flertalet handlingar därmed inte ansetts som civil olydnad och lett till en alltför snäv definition.

Det sista möjliga kriteriet som tas upp är *offentlighetskriteriet*. Kriteriet kan delas upp i två linjer: *det negativa och det positiva offentlighetskriteriet*. Civil olydnad uppfylls i den förstnämnda då en person eller grupp inte försöker hemlighålla handlandet, och i den sistnämnda då en person eller grupp aktivt arbetar med att annonsera dess handlande till allmänheten. Ett negativt offentlighetskriterium vållar problem – en person som skattefuskar av politiska skäl, där ingen får reda på det och personen inte försöker hemlighålla skattefusket, hade ansetts begå civil olydnad. Däremot hade handlandet enligt det positiva offentlighetskriteriet inte ansetts vara civil olydnad.⁸⁸ Offentlighetskriteriet hade således lett till en ovisshet rörande vilka handlingar som

⁸⁶ Månsson *Olydnad: civil olydnad som ett demokratiskt problem* s. 43 f.

⁸⁷ *Ibid.* s. 45.

⁸⁸ *Ibid.* s. 46 f.

hade inkluderats i civil olydnad. Ett offentlighetskriterium tas därmed inte med i definitionen.

4 Analys

4.1 Presentation av debattartiklar

Saco är en organisation som samlar 21 fackförbund och upp till en miljon medlemmar.⁸⁹ Organisationen är en stor aktör på den svenska arbetsmarknaden och verkar främst inom sektorer såsom vård, skola och omsorg. Just dessa sektorer kommer, enligt nuvarande gällande tilläggsdirektiv, inkluderas i en kommande lag om informationsutbyte mellan Polismyndigheten och Migrationsverket. *Saco* har aktivt kritiserat den tilltänkta anmänningslagen. I mars 2023 publicerade organisationen debattartikeln *Att ange papperslösa strider mot yrkesetiken*.⁹⁰ I artikeln tog *Saco* upp att lagen kommer strida mot yrkesetiken och markerade att organisationen inte kommer acceptera en lag som tvingar till ett informationsutbyte. Om lagstiftningen kommer till stånd, och om organisationens professioner inte undantas, så är det troligt att *Saco* och dess medlemmar begår civil olydnad.

Ytterligare en organisation som är skeptisk till den tilltänkta anmänningslagen är Lärarnas yrkesetiska råd, framöver betecknad som *Rådet*. Rådet är specialiserade inom yrkesetik och företräds av yrkesverksamma lärare och forskare. I ett uttalande har Rådet väddjat att lärarna borde undantas från regleringen. Detta då lagen inte kan anses vara förenlig med professionens yrkesetik. Inkluderas lärarna i anmänningslagen anser Rådet att uppmaning till civil olydnad är den enda lösningen.⁹¹

Som tidigare nämnt stipulerar civil olydnad att ett handlande uppfyller lagbrottskriteriet, motivkriteriet och ickevåldskriteriet. I den kommande analysen ska organisationernas argument undersökas för att ta ställning till huruvida kriterierna uppfylls. Det är även värt att föra en diskussion huruvida civil olydnad faktiskt kan rättfärdigas. Analysen har sin grund i den utvidgade definitionen av civil olydnad som presenterades i föregående avsnitt.

⁸⁹ *Saco Saco driver akademiska frågor.*

⁹⁰ *Saco Att ange papperslösa strider mot yrkesetiken.*

⁹¹ *Lärarnas yrkesetiska råd Anmänningsplikt i konflikt med lärares yrkesetik.*

4.2 Analys av Saco och Rådets artiklar

För det första begår Saco och Rådet lagbrott genom att uppmana sina medlemmar att inte tillämpa anmälninglagen. Som försvar hävdar organisationerna att tillämpandet av lagen hade stridit mot professionernas yrkesetik. Yrkesetiken kan variera beroende på vilken profession som är i fokus men den gemensamma nämnaren är yrkesmässig integritet och respekt för individens rättighet och värdighet. Det går däremot inte bortse ifrån att yrkesetiska regler inte tillmätts någon rättskällestatus. En kollision mellan yrkesetiska regler och anmälninglagen resulterar alltid i lagföreträde. Icke-tillämpandet av lagen leder således till att lagbrottskriteriet uppfylls.

Utifrån debattartiklarnas argument går det konstatera att Månssons ickevåldskriterium uppfylls. Varken Saco eller Rådet hotar med att använda våld när organisationerna motsätter sig lagen. Ytterligare hade det förmodligen stridit mot professionernas yrkesetik att just använda våld för att visa missnöje mot anmälninglagen. Hade exempelvis sjukvårdspersonal valt att inte behandla patienter för att visa protest mot lagen hade det brutit mot ickevåldskriteriet. Detta är bara en hypotetisk situation och utifrån den civila olydnadsteoribildningen som presenterats tidigare är det troligare att protesten utförs koncentrerat mot den specifika lagen. En civil olydnadshandling utförs mot en specifik orättvis lag – resterande av samhällets lagar respekteras och följs. För att handlandet ska klassificeras som civil olydnad är det således krav på att organisationerna respekterar övriga lagar och regler. Respekten för lag och ordning är varför civil olydnad skiljer sig från anarkism och *The bad-man theory*. Fullföljs inte detta krav kan handlandet aldrig betraktas som civil olydnad.

Motivet är drivkraften för den civilt olydige och motivet ska grunda sig i något moraliskt, politiskt eller religiöst syfte. Rådet framför att yrkesetiken genomsyrar hela verksamheten, vilket resulterar i ett icke-upprätthållande av yrkesetiken är ett icke-upprätthållande av yrket i sin helhet. Rådet antyder en viss slutandeplan-argumentation. Träder lagen i kraft kommer skolväsendet, och respekten för yrket, falla. Organisationen spekulerar att informationsutbytet kan resultera i fara för elevernas liv och hälsa. Rätten till liv är en

grundläggande hörnsten i de mest primitiva samhällskontrakten, vilket gör att Rådets moraliska drivkraft är tydlig. Visserligen framför Saco en liknande argumentation men tillägger en politisk aspekt. Saco går så långt att de hävdar att förslaget inte hör hemma i en demokrati, då lagen strider mot grundläggande värderingar. Det går inte att utröna ett egenintresse bland aktörerna vilket gör att Månssons motivkriterium uppfylls.

Det går därmed konstatera att samtliga av Månssons kriterium för civil olydnad är uppfyllda. Civil olydnad är något unikt då handlingen är per definition ett lagbrott. Trots detta kan agerandet anses vara accepterat. Det är detta som resulterar i diskussionen huruvida en civil olydnadsaktion kan rättfärdigas. Både Saco och Rådet framhäver i respektive artikel skyldigheten att följa lagar som tillkommit i behörig ordning. Organisationerna har förståelse att laglydigheten är en av grundstenarna i samhällskontraktet och aktivt bryta mot lag är därmed ett val som bryter mot samhällets normer. Ett av skälen att utföra civil olydnad är när lagens legitimitet inte överensstämmer med legaliteten. Habermas och Hanqvist tar upp att alla lagar *inte* medför en lagskyldighet – brister legitimiteten så finns det grund civil olydnad. Den civilt olydige bryter således mot lagen för att försvara grundläggande moraliska principer, vilket gör att civil olydnad kan ses som en säkerhetsventil i demokratiska rättsordningar. Rådet uttrycker att lagen medför en nödsituation vilket gör att yrkesetikens etiska karaktär måste få företräde framför anmälningslagen. Däremot ska inte civil olydnad användas i första hand. Laglydigheten är en *prima facie*-plikt vilket medför att man först och främst ska utnyttja lagliga medel för att uttrycka sin åsikt. Detta utför Saco och Rådet via publiceringen av sina artiklar. Då organisationerna har uttömt de möjliga alternativen som finns tillgängliga så kan civil olydnad rättfärdigas om den tilltänkta lagen blir till verklighet.

En civil olydnadsaktions rättfärdigande beror inte endast på om aktivisten har uttömt alla möjliga alternativ. Rättfärdigandet av civil olydnad beror främst på huruvida ett samhälle kan definieras som *nearly just*. Enligt Rawls teorier om samhällskontraktet är samhället i stora delar rättvist och uppfyller grund-

läggande rättigheter. Orättvisor kan uppstå men är samhället i sin helhet rättvist så förekommer det en naturlig plikt att följa lagen. I den tidigare framställningen har det framkommit att civil olydnad kan få en stabiliserande verkan på representativa demokratier. Det är däremot inte självklart att representativa demokratier, såsom Sverige, anses vara *nearly just*. Ett *nearly just society* är ett samhälle där medborgarna accepterar för det mesta samma rättvisprinciper, principer som lika friheter och rättigheter för alla, och medborgarna vet detta. I samhället finns det även institutioner som realiserar för det mesta dessa principer, och medborgarna vet detta. Majoriteten av svenska medborgare behöver alltså acceptera samma rättvisprinciper, samtidigt som de tror att institutionerna är rättvisa, för att Sverige ska klassificeras som *nearly just*.

Antar vi att Sverige är ett *nearly just society* så kan civil olydnad verka som en försvarsmekanism för att behålla samhället rättvist. Anser organisationerna att anmälningsslagen är orättvis så kan de, som minoritet, använda civil olydnad för att få majoriteten att sätta sig i minoritetens position. Minoriteten använder sin handlingskraft för att lyfta upp frågan och skapa ett samtal som förhoppningsvis ska leda till en omprövning över vad minoriteten anser är orättvist. Detta synsätt fungerar endast om civil olydnad kan ses som ett handlande med antingen moralisk, politisk eller religiös förankring. Görs en civil olydnadsaktion med egenintresse brister rättviseförsvarende-argumentet. Fullföljer Saco och Rådet sina hot behöver de därmed befinna sig inom civil olydnadsdefinitionen för att deras lagbrott ska kunna ses som rättfärdigat. Alternativet är att Saco och Rådet accepterar den nya lagstiftningen, eller bryter mot lagen utan att uppfylla kriterierna för civil olydnad.

Gränsen för vilken sorts orättvisa som ska tolereras i samhället är diffus. Orättvisan behöver vägas emot dels lagbrottets kränkning av samhällskontraktet, dels lagens kränkning av moraliska samhällsprinciper, i detta fall yrkesetiken. Då Saco och Rådet vägrar följa anmälningsslagen görs ett ställningstagande att samhällets regler inte respekteras av alla. Organisationerna representerar en stor grupp i samhället vilket gör att deras protest blir tongi-

vande i debatten. Å ena sidan kan inte samhället tillfredsställa samtliga medborgare med individanpassade lagar, alternativt en lagstiftning som är perfekt för samtliga medborgare. Det är därför Rawls införde begreppet *nearly just society*. Samhällskontraktet stipulerar en skyldighet att följa lagstiftningen och respektera den så länge den åtminstone är övervägande god. Å andra sidan är lagbrottet en reaktion utifrån samhällets sida att lagens innehåll inte överensstämmer med den gängse moraliska uppfattningen. En person kan inte ensamt ta ställning till huruvida en lag kan uppfattas som moralisk förkastlig, utan det ansvaret lämnas till samhället i sin helhet. Ju fler individer i en civil olydnadsrörelse desto större inflytande får rörelsens bakomliggande motiv. Syftet med civil olydnad är som sagt att handlingen ska leda till ett samtal mellan minoriteten och majoriteten för att diskutera och ompröva den aktuella frågan. Saco och Rådets eventuella lagbrott kan leda till påverkan av den folkvalda viljan, vilket på ytan kan ses som att organisationerna tillförskaffar sig mer politisk makt jämfört med övriga samhällsmedlemmar. Det är dock värt att poängtera att tillförskaffandet av politisk makt inte är organisationernas syfte – syftet urskiljs i försvarandet av grundläggande moraliska värderingar.

5 Slutsats

Saco och Rådet har varit aktiva i informationsutbytesdebatten. Organisationerna har via artiklar och uttalande uttryckt sin skepticism till lagförslaget och har till och med hotat att begå civil olydnad om lagförslaget blir till verklighet. Utifrån en analys av deras argument och tillgänglig information kan det konstateras att Månssons uppställda civila olydnadskriterier uppfylls. Däremot uppkommer frågan huruvida organisationernas potentiella civila olydnad hade ansetts definieras som rättfärdigt. Då organisationerna, det vill säga minoriteten, har väckt uppmärksamhet till majoriteten via skrivandet av debattartiklar så har organisationerna fullföljt sin prima facie-plikt. Saco och Rådet har uttömt de medel som finns tillgängliga för att skapa uppmärksamhet om frågan. Alternativet som är kvar är lagbrott. Antar vi att Sverige är *nearly just* så fungerar civil olydnad som ett försvar för demokratiska värdegrunder och skyddar samhället mot orättvisor som strider mot samhällets normer. Saco och Rådet utnyttjar civil olydnad för att framföra minoritetens åsikter och ämnar åstadkomma förändring. Organisationerna värnar om samhällets lagar och regler, genom att protestera mot en specifik orättvis lag. I andra ord består samhällskontraktet. Den sammantagna bedömningen blir således att vägran att följa lag om informationsutbyte kan motiveras utifrån teori om civil olydnad. Om vi accepterar de ovan nämnda antaganden kan handlandet dessutom anses vara rättfärdigat.

Anmälninglagen är en djup politisk lag som väcker, och kommer fortsätta väcka, känslor i samhället. Samhällets lagar och regler är en av grundbultarna för samhällskontraktet, vilket orsakar ett stort dilemma när grupper i samhället väljer aktivt att vägra följa lag. Däremot går det inte bortse ifrån folkets fria vilja. Sverige är en representativ demokrati och all makt utgår ifrån folket. Respekterar inte staten folkets vilja, så behöver inte folket respektera staten. Samhällskontraktet kan därmed upplösas. Genom den civila olydnadens existens skapas en ventil i demokratin, där en minoritets vilja kan få fram en omprövningsdiskussion utan att bryta samhällskontraktet. Ventilen kan på så sätt förhindra en lag eller policy som strider mot författningens värdegrund.

Civil olydnad är en nödvändighet i ett samhälle men bör inte användas i onödan. Respekten för civil olydnad kan urvattnas och förlora sitt ursprungliga syfte om handlandet används utan baktanke. Huruvida hotet om civil olydnad faktiskt blir till verklighet kan endast framtiden utvisa.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

dir. 2022:91 Åtgärder för att stärka återvändandeverksamheten.

Ju 2022:12 Tilläggsdirektiv till Utredningen om stärkt återvändandeverksamhet.

Statens offentliga utredningar

SOU 1999:101 Olydiga medborgare.

Rättsfall

Stockholms tingsrätt, 1993-10-28, mål nr B 8-5946-92.

Svea hovrätt överklagande 1215/93, protokoll 1993-04-13, beslut 1993-04-14.

Litteratur

Adams, James Luther, "Civil Disobedience: Its Occasions and Limits", Pen-nock, Roland J and Chapman, John W (red.), *Political and Legal Obligation*, Atherton Press, New York, 1970.

Bergman, P.M, "Anarchism Today", Powell, William, *The Anarchist Cookbook*, Barricade Books Inc, New York, 1971.

Gräns, Minna, "Allmänt om användningen av andra vetenskaper inom juridiken", I: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Habermas, Jürgen, "Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State", *Berkley Journal of Sociology*, vol. 30, s. 95-116, 1985.

Hall, Robert T, *The morality of civil disobedience*, Harper & Row, New York, 1971.

Hanqvist, Dan, *Civil Olydnad. Om staten, lagen och moralen*, Juridiska föreningens skriftserie nr 115, Juristförlaget i Lund, Lund, 1993.

Herngren, Per, *Handbok i civil olydnad*, Bonniers, Stockholm, 1990.

Holmes, Oliver Wendell, "The Path of the Law", *Harvard Law Review*, vol. 10, no. 8, s. 457-478, 1897.

King, Martin Luther, "Letter from Birmingham City Jail", i: Bedau, Hugo Adam (red.), *Civil Disobedience in focus*, Routledge, London, 1991.

Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod". I: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Månsson, Thomas, *Olydnad: civil olydnad som demokratiskt problem*, Bokförlaget Thales, Stockholm, 2004.

Rawls, John, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1972.

Rawls, John, "Legal Obligations and the Duty of Fair Play", I: Freeman, Samuel (red), *Collected Papers*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999.

Rawls, John, "The Justification of Civil Disobedience", I: Freeman, Samuel (red), *Collected Papers*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999.

Svensson, Ola, *John Rawls' teori om rättvisa: En studie i rättsfilosofi*, Juristförlaget i Lund, Lund, 2020.

Thoreau, Henry David, "On the Duty of Civil Disobedience", i: Bedau, Hugo Adam (red.), *Civil Disobedience in focus*, Routledge, London, 1991.

Övrigt

FN:s kommitté för barnets rättigheter, *Nr 23: Om staternas skyldigheter rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer*, Barnombudsmannen, [allman-kommentar-nr-23.pdf \(barnombudsmannen.se\)](#), besökt 2023-11-16 (citeras Barnombudsmannens allmänna kommentarer Nr 23).

Göteborgs kommunalråd, *Unikt beslut: Göteborgs kommunanställda behöver inte anmäla papperslösa*, SVT, publicerad 2023-09-20, [Unikt beslut: Göteborgs kommunanställda behöver inte anmäla papperslösa | SVT Nyheter](#), besökt 2023-11-15.

Hillerberg, Natte m.fl., *Vi kommer att vägra ange våra patienter*, Aftonbladet, publicerad 2022-12-21, [4 006 vårdanställda: Vi vägrar ange våra patienter \(aftonbladet.se\)](#), besökt 2023-11-16.

Iseskog, Tommy, *Är det möjligt att införa en angiverilag*, Svenska Dagbladet, publicerad 2023-09-03, [Tommy Iseskog: Är det möjligt att införa en angiverilag? | SvD Debatt](#), besökt 2023-11-16.

Lärarnas yrkesetiska råd, *Anmälningssplikt i konflikt med lärares yrkesetik*, Lärarnas yrkesetiska råd, publicerad 2023-05-24, [Anmälningssplikt i konflikt med lärares yrkesetik – Lärares yrkesetik \(lararesyrkesetik.se\)](#), besökt 2023-12-15.

Region Skåne, *Region Skånes partier vill inte ha angiveri i vården – enades mot SD*, Sydsvenskan, publicerad 2023-05-23, [Region Skånes partier vill inte ha angiveri i vården – enades mot SD \(sydsvenskan.se\)](#), besökt 2023-11-15.

Saco, *Att ange papperslösa strider mot yrkesetiken*, Svenska Dagbladet, publicerad 2023-03-12, [Saco: Att ange papperslösa strider mot yrkesetiken | SvD Debatt](#), besökt 2023-11-15.

Saco, *Saco driver akademiska frågor*, Saco, publicerad 2023-01-30, [Saco - för dig som är akademiker - Saco](#), besökt 2023-12-15.

Sundström, Robert, ”56:e gången gillt”, *Hopp & Motstånd*, nr 18, s. 11-13, 1996, plowshares.se/tidning/nr18/tidn_56.htm, besökt 2023-11-15.

Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige, mellan Sverigedemokraterna, Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna, [Tidoavtalet-OverenskommelseForSverige.pdf \(kristdemokraterna.se\)](https://www.kristdemokraterna.se/medlemsmaterial/2018/09/20180920-tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige.pdf), besökt 2023-11-10 (citeras Tidöavtalet).